

MUINAISTUTKIJA

2/1995

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

MUINAISTUTKIJÄ

SUOMEN ARKEOLOGISEN SEURAN TIEDOTUSLEHTI

2/1995

Vastaava toimittaja:

Lauri Pohjakallio, Lounais-Hämeen museo, Wahreninkatu 12, 30100 Forssa.
Puh. 916-4355998

Toimituskunta:

Henrik Asplund, TY arkeologian osasto, Henrikinkatu 2, 20500 Turku. Puh. 921-2620259
Tuija Kirkinen, HY arkeologian laitos, Pl 13, 00014 Helsingin yliopisto. Puh. 90-191 3479
Eero Muurimäki, Kauppakatu 19 B 20, 40100 Jyväskylä. Puh. 941-616 881
Jari Okkonen, Oulun yliopisto, historian laitos, pl 111, 90571 Oulu. Puh. 981-5532 236
Helena Ranta, museovirasto, Pl 913, 00101 Helsinki. Puh. 90-4050 256

Muinaistutkija ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 120 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto: Tuija Kirkinen. YLIOPISTOPAINO, PIKAPAINO, Helsinki 1995.

Etukannen kuva: Eero Muurimäki

Sisällys

Lukijalle. <i>Lauri Pohjakallio</i>	1
Saarijärven museon kivikauden kylän rakennusennallistukset — teoreettista taustaa. <i>Eero Muurimäki</i>	3
"Maatumisrauha". Kemiaa ja eettisiä ongelmia. <i>Kirsti Paavola</i>	12
Ovatko relativismi ja postprosessualismi tulleet suomalaisen 1990-luvun arkeologiaan? <i>Mika Lavento</i>	17
Tapio Seger 1947-1995. <i>Jüri Kokkonen</i>	21
Dies Mediaevalis 1996 Oulussa	22
Lietuvos Draugija Archeologijos	23
Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age. Invitation to Conference	24
Valtakunnallinen tapaaminen harrastaja-arkeologeille	25

LUKIJALLE

Käsillä oleva Muinaistutkija on Oulussa 7.–8.4.1995 pidettyjen Arkeologian päivien teemanumero. Päivillä oli kolmisenkymmentä osanottajaa ja esitelmiä pidettiin 10. Aihepiiri liikkui arkeologian teorian ja metodologian sekä inventoinnin metodien puitteissa. Valitettavasti esitelmistä saatiin vain nyt julkaistavat kolme välitettäväksi lehtemme sivuilla seuran jäsenistön luettaviksi.

Erikseen on pyydetty muistuttamaan, että nyt julkaistut artikkelit ovat alun perin esitelmiä. Niiden tekstimuodoissa voi olla osia, joista näkyy, että kyseessä on esitelmät, mutta mielestäni se ei lainkaan haittaa luettavuutta tai heikennä sanotun ymmärrettävyyttä. Olisin toivonut, että muutkin Oulun Arkeologian päivillä pidetyt esitelmät olisi saatu julkaistuksi, vaikkapa vain sanotun ytimen kertomina lyhyinä yhteenvetoina. Siten myös ne seuramme jäsenet, jotka eivät olleet Oulussa, saisivat tietää mistä siellä puhuttiin.

Seuraava Muinaistutkija

Muinaistutkija on uudistunut viime syksynä pidetyn kokouksen päätösten mukaisesti. Ulkoasua muutettiin, taittoa parannettiin, toimintuskuntaa laajennettiin ja siirryttiin teemanumeroihin unohtamatta Muinaistutkijan tiedo-

tuslehden luonnetta.

Seuraava teemanumero keskittyy maakunta- ja muiden museoiden esihistorian näytteillepanon esittelyyn ja arvosteluun. Kirjoittajat ovat löytyneet ainakin Hämeen linnan, Hämeen museon, Saarijärven Summassaaren ja Rovaniemen maakuntamuseon näyttelyiden osalta. Hyvä olisi saada myös selvityksiä, miten muut museot esittelevät esihistoriaa. Foorumi on vapaa ja toivon, että seuran jäsenet käyttävät sitä. Muinaistutkijaan voi myös kirjoittaa ajatuksia esihistorian näytteillepanosta yleensä. Mitä hyvää, mitä moitittavaa ja mitä on unohdettu kokonaan. Jos on kysyttävää, olen valmis vastaamaan.

Asiasta kolmanteen

Esihistoriaa hyödynnetään moniin erilaisiin nykyaikaisiin tarkoituksiin. Näyttävää se oli mm. Lillehammerin talviolympialaisten yhteydessä, jolloin kalliopiiirroshahmoja muunneltiin eri lajien tunnuskuvioiksi. Lieneekö ajatus saatu sieltä kun Rahapaja Oy julkaisi kultaisen "50 rauhan vuotta" -juhlarahan. Sen arvo puolelle on kuvattu Vitträskin kalliomaalaus ja tunnuspuelella on itäkarjalaisia kalliopiiirroskuvioita. Raha on lyöty Lapin sodan päättymisen muistoksi, ja sillä kunnioitetaan myös toi-

Kultainen 50 rauhan vuotta -juhlarahaa.

sen maailmansodan päättymistä ja uuden Euroopan yhdentymistä.

Rahapajan varsin niukkasanaanaisesta esitteestä ilmenee, että "Rahan ovat suunnitelleet nokialaiset kuvanveistäjät Arto ja Marita Lappalainen. Kultarahan työnimi on Kiveen piirretty. Nimi kertoo paljon rahan henkisestä taustasta ja ornamenttiikasta. Rahan arvo- puolella on sen nimellisarvo 2.000 mk sekä muinaisista kalliopiiroksista peräisin oleva tyylitelty verkkoaihe. Tunnuspuolella on kuvattu kaksi venettä, joilla on hirvenpäät keulakuvina." Prooflaatusena rahan saa haltuunsa 2.790 markalla ja erikoislyöntierän rahan 3.180 markalla (sis. alv ja toimituskulut).

"Kiveen piirretty. Nimi kertoo paljon ra-

han henkisestä taustasta ja ornamenttiikasta." Totta. Mutta miten se liittyy mainittuihin juhla- laviin muistamis- ja kunnioittamisteemoihin. Niihin on perinteisesti käytetty rauhankyyh- kyjä, kypäriä kummuilla, ojentavia- tai sovinnon kättelyjä ym. tai niihin viittaavia vertaus- kuvia ja ne olisivat varmasti olleet tässäkin osuvampia. Kalliotaitteesta kaartuva aasinsilta kestäisi tuskin edes aasia.

Huomio kiintyy myös rahan funktioon. Puheena olevasta juhlarahasta peritään arvonn- lisäveroa ja toimituskulut. Mikä raha se sem- moinen on kun satasen senttään saa vielä sa- tasella, tonnin tonnilla.

Lauri Pohjakallio

SAARIJÄRVEN MUSEON KIVIKAUDEN KYLÄN RAKENNUSENNALLISTUKSET — TEOREETTISTA TAUSTAA

Eero Muurimäki

Suomen arkeologiassa on harvoin esitetty ennallistuksia muutoin kuin esihistorian popularisointien yhteydessä. Tieteelliseen arkeologiaan on katsottu kuuluvan esineiden ryhmitelyt ajallisiin ja paikallisiin ryhmiin. Näiden pohjalta on ollut sallittua tehdä päätelmiä ainoastaan kulttuurivaihteista, kaupasta ja migraatiosta. Tutkimusohjelma, jota Suomen arkeologia on harvoja poikkeuksia lukuunottamatta seurannut viime vuosiin asti, on uskollisesti noudattanut Oscar Monteliuksen vuonna 1884 esittämää käsitystä arkeologian tehtävistä ja mahdollisuuksista (Montelius 1884).

Kansallismuseon uuden esihistorian näytelyn arvioinneissa on toistettu väitettä, että näyttelyn esinekeskeisyys olisi jotenkin erityisen tieteellistä. Väite piti paikkansa käytännön tieteen tasolla 200 vuotta aikaisemmin, jolloin Carl von Linnén taksonomia edusti tieteen huippua. Kuitenkin jo ennen Linnétä oli tieteessä tapahtunut ns. Kopernikaaninen vallankumous, joka pyrki selvittämään ilmiömaailman takana olevia reaalistruktuureja ja prosesseja. Tämä tieteennäkemyks on ollut tutkimusohjelmien perustana, jotka ovat selvittäneet atomien, virusten, elektronien ym. havaitsemattomien entiteettien olemassaolon. (Harré 1961, 1970, Harré 1984, Harré 1986, Bhaskar 1978). Havaittavaan eli empiriaan pitäytymisen ei siis ole niinkään tieteelle kuin esitieteelle omaista.

Vaikka tiede on edennyt omalla hypoteettisilla entiteetteillä postuloivalla ja niiden olemassaoloa varmentavalla tavallaan, on tieteenfilosofinen keskustelu pitkäksi aikaa jähmetty-

nyt 1700-luvun aseisiin. 1960-luvun empiristis-pohjaisen tieteenfilosofian lähtökohta oli subjektin varmuus havainnoista objektista, jotka ovat mahdollisia havainnon kohteita. 1980-luvun reaktio, poststrukturalismi, on nostanut jälleen esiin subjektin problematiikan, mutta sulauttanut samalla objektin subjektiin. Tieteellinen realismi, synteesi, painottaa objektin riippumattomuutta subjektista, mutta tietomme riippuvaisuutta ennalta olemassaolevasta tiedosta, yhteiskunnasta jossa elämme ja myöskin tiedon kohteesta. (ks. esim. Bhaskar 1978, Bhaskar 1979, Harré 1986).

Empirismi on haitannut arkeologian kehittymistä, koska se on estänyt adekvaatin teorian kehittämisen tiedon hankkimisesta havaitsemattomasta tutkimuskohteesta. Tieteellinen realismi pitää tieteen teoreettisena päämääränä nimenomaan havaittavan selittämistä. Selitys tarjotaan luomalla kuva tai kuvaus niistä struktuureista, mekanismeista tai prosesseista, jotka mahdollisesti ovat tuottaneet havaittavan ilmiön. Tieteellinen realismi on sisäistä arkeologialle, esihistorian käsitteiden edellyttää välttämättä realismia (Muurimäki 1986, 1993). Ristiriidattomasti arkeologista teoriaa on kuitenkin eksplikoitu tieteellisen realismin käsitteistöllä hyvin harvoin. Ehkä tärkeimmät viime vuosina julkaistut realismin mukaiset esitykset ovat Alison Wylie (esim. Wylie 1982, Wylie 1985) kirjoittamia. Hän on osoittanut, että analogialle ei ole vaihtoehtoa mikäli haluamme tuottaa muutakin tietoa menneisyydestä kuin löytöaineistojen luokitteluja.

Wylie kannanotto perustuu pitkälti Rom

Harrén ikonisten mallien teoriaan. Harrén malliteorian perustana on käsitys siitä, että tiedemies pyrkii muodostamaan kuvan niistä mekanismeista, jotka ovat vastuussa havaitsemistamme ilmiöistä. (Harré 1970, 34). Teoriat Harré näkee ratkaisuna ongelmaan: miksi ilmiömuodot (patterns) ovat niin kuin ne ovat. (Harré 1970, 35). Arkeologiassa ilmiöitä ovat mm. keramiikka ja sen koristelu, kivi kirveet, rautamiekat ja maassa olevat kuopanteet, joissa on asutusjäänteitä. Myöskin yhteiskuntia sellaisina kuin ne ilmenevät varhaisimmissa historiallisissa lähteissä voidaan pitää ilmiöinä, jota halutaan selittää. Teoriassa annetaan vastaus kysymyksiin kuvaamalla niiden olioiden konstituutio, joiden vuorovaikutuksen katsotaan tavalla tai toisella tuottaneen manifestoituneet ilmiöt. Tämän kuvauksen olennaisin kognitiivinen struktuuri on keskeismalli. (Harré 1970, 35).

Harré katsoo, että teoriassa on vähintään kolme keskeistä mallijoukkoa. Ensimmäisessä näistä kuvataan ilmiöt, joiden selittämiseksi teoria on esitetty. Mallilla on kohde (subject), jota malli edustaa tai minkä malli on kyseessä. Kohdetta kuvataan keskeismallilla. Keskeismalli on eräänlainen kuva, jolla pyritään selittämään huomion kohteeksi valitut ilmiöt. Kolmas lausejoukko tai representaatio kuvaa materiaalia, johon keskeismalli perustuu. Tämä lausejoukko on muodostettu materiaalin perusteella, jota nimitetään mallin lähteeksi. (Harré 1970, 35–38). Teoria sisältää edellisten lausejoukkojen tai representaatioiden lisäksi arviota ja perusteluja siitä, miksi tietty ilmiö on valittu kiinnostuksen kohteeksi, miksi tiettyä materiaalia voidaan käyttää mallin lähteenä ym. tarkasteluja.

Ilmiöiden kuvaus

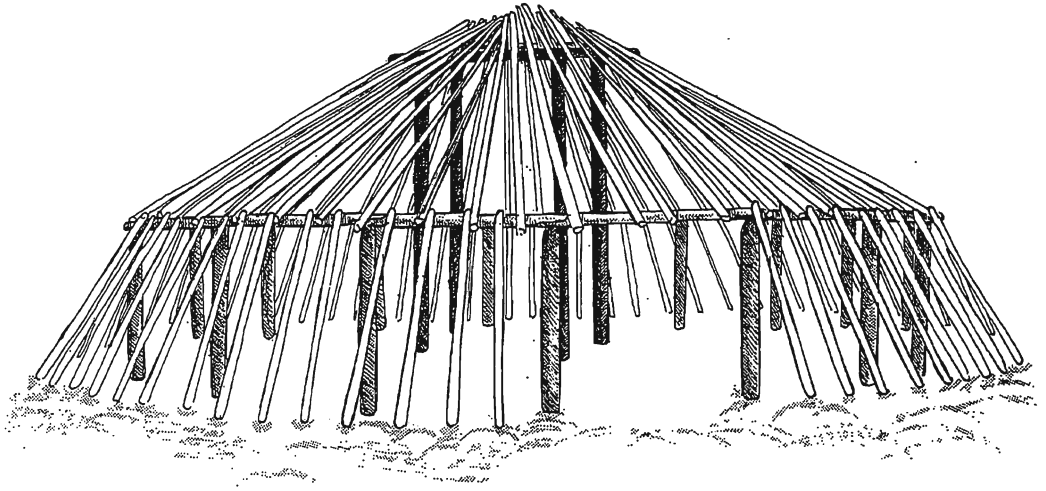
Ilmiöiden kuvaus perustuu aineistoon, johon meillä on suora episteeminen pääsy. Kyseessä on siis materiaali, jota yleisesti nimitetään empiiriseksi materiaaliksi tai "dataksi". Realismin lähtökohta on tieteiden empiirisuus. Realismi ei ole rationalismia. Realismi hylkää kui-

tenkin empirismin, opin joka rajoittaa tiedon koskemaan vain havaittavaa.

Empirismistä realismi eroaa mm. siten, että empiiristä materiaalia ei pidetä "datana", siis annettuna. Empiiristä materiaalia havainnoimalla luodaan kognitiivinen tuote, kuvaus, jota sitäkin voi pitää eräänlaisena mallina. Löytömateriaalin kuvaukset, typologiat ja taksonomiat, mittaustulokset ja muut vastaavat eivät ole empiirinen aineisto itse vaan tiettyjen kriteerien nojalle tehty käsitteellistys, kuvallinen representaatio tai numeerinen ilmaus joistain havainnon kohteena olevan materiaalin piirteistä. Harré nimittää tällaisia malleja, joiden lähde ja kohde ovat samat homeomorfeiksi. Teoria ohjaa näkemystä siitä, mitä piirteitä otetaan huomion kohteeksi, mutta tutkija voi oppia, materiaalista voi paljastua odottamattomia piirteitä, materiaali voi täydentää, muuttaa tai kumota olemassaolevaa tietoa. Tutkija muuttaa tarpeen vaatiessa teoriaansa niiden ominaisuuksien perusteella, joita materiaalin havainnointi ja mittaus antaa tuloksiksi.

Artefaktit ovat tutkijalle suoraan saatavilla. Tiedeyhteisölle niitä ei välitetä sellasenaan, vaan kognitiivisina objekteina, kuvauksina. Kuvaukset pyritään arkeologiassa tekemään ensisijaisesti arkikielen käsittein (kuopanne, leimapainanne, kirves), geometriasta lainatuin termein (pyöreä, soikea) ja mittayksiköiden avulla, jotka ovat universaalisti sovellettavissa (metrit, kilogrammat ym.). Tutkimuksessa taas ollaan ennen kaikkea kiinnostuneita ilmiöistä, joiden nimityksiä ei primäärikuvauksessa käytetä. Näitä ovat talous, sosiaaliset suhteet, etnisyys ym. ajallisine ja alueellisine muutoksineen. Aineistoa ei siis nähdä teoriassa, vaan arkikielen käsitteistöä hyödyntäen. Nämä kaksi eri kuvausta ovat toisistaan käsitteellisesti riippumattomia, mikä takaa tieteen edistymisen.

Se, että tietty jäännös nimetään talonpohjaksi kiinnittää jo termin referenssin (referenssistä yleensä ks. Harré 1986, arkeologiassa Muurimäki 1993). Referenssisuhde ei ole annettu eikä varma tavalla, jota positivistinen teoria on edellyttänyt. Referenssisuhteen kiinnittäminen edellyttää teoreettisia taustaoletuk-

Kuva 1. 12 m läpimittaisen asumuksen ennallistuksen rakennepiirros.

sia. Ei ole annettua, että kohde on talonpohja. On mahdollista, että kohde ei tyydytäkään tunnistamiskriteerejä, vaan kyseessä on laaja pyyntikuoppa, myöhäinen tervahaudan pohja tms.

Referenssisuhde kiinnitetään ideaalisesti olemassaolevaan asumuksen jäänteeseen. Reaalitilanteessa jäänteessä on jo kavauksella tuhattu. Ilmiönä toimii talonjäänteiksi tulkittujen löydösten kuvauksia karttojen, valokuvien ja mittaustuloksien perusteella.

Referenssisuhteen kiinnityksellä on saavutettu vasta yleisin taso, muinaisjäännöksen yleisen laadun määrittäminen. Moniin tarkoituksiin tämä on riittävä. Voidaan kuitenkin esittää spesifimpi kysymys rakennuksen ulkomuodosta, jonka jäänteeseen on valittu tutkimuksen kohteeksi. Referenssisuhteen määrittelyä voidaan pitää soveltavana tutkimuksena, koska siinä sovellettiin yleisesti hyväksytyjä kriteereitä tiettyjen jäänteiden tunnistukseen asumuksen pohjaksi. Taloennallistuksen konstruointi oli teoreettista työtä, koska sen päämääränä oli ennalta tuntemattoman entiteetin rakenteen hahmottaminen.

Silloin, kun ennallistukseen ryhdytään,

empiirinen ilmiöjoukko on siis tuhoutunut kavauksessa. Rakennuksen jäännös ei ole enää empiirinen. Siitä on kuitenkin asiantuntijan teoreettiselta pohjalta laatima kuvaus, joka korvaa reaali maailman ilmiön ollen sen kognitiivinen representaatio. Toinen empiirinen, edellisestä riippumaton teorianmuodostuksen lähtökohta, joka perustuu myös käytännössä kognitiiviseen materiaaliin on mallin lähde.

Mallin lähde

Tilanteissa, jossa mallin muodostus on tarpeellista, mallin lähde ei ole esihistoriallisen todellisuuden jäänteissä, vaan tiedoissamme kulttuureista, joista on saatavissa kirjallisia tai kuvallisia lähteitä. Joissain tapauksissa se voi olla myös etnoarkeologisessa kenttätyössä.

Mallin lähde on empiirinen, se on jokin tunnettu mekanismi, struktuuri tai prosessi. Mekanismilla ei tässä viitata välttämättä mekaanisen entiteettiin, vaan esim. inhimillinen toiminta voidaan ymmärtää eräänlaiseksi "mekanismiksi". Vaikka sekä mallin lähde on empiirinen ja ilmiöt, joiden selittämiseksi malli konstruoidaan ovat empiirisiä, ei näiden vä-

linen yhteys ole empiirinen. Juuri tämän yhteyden osoittaminen, ts. mallin lähteen relevanssin osoittaminen selittämään ilmiöjoukkoa on yksi tieteellisen teorianmuodostuksen keskeisistä polttopisteistä.

Teorian muodostukselle on olennaista, että tarkastellaan useita mahdollisia lähteitä, joista pyritään valitsemaan parhaiten ilmiöt selittävä ottaen huomioon sekä lähdekontekstin että ilmiökontekstin relevantit piirteet.

Lähdettä ei tule hyödyntää mekaanisesti. Lähteestä valitaan vain ominaisuuksia, joiden voidaan katsoa omaavan positiivisen analogian selityksen kohteena olevaan struktuuriin tai prosessiin, siitä voidaan jättää huomiotta ominaisuuksia, joiden katsotaan omaavan negatiivisen analogian, joiden siis katsotaan olevan erilaisia tutkimuksen kohteena olevassa entiteetissä kuin lähteessä. Keskeismalli voidaan muodostaa myös useiden lähteiden perusteella, jotka primäärikontekstissaan eivät välttämättä liity toisiinsa.

Mallin lähteenä käytetään yleisemmin etnografisesti tai historiallisesti tunnettuja seikkoja, joita voidaan pitää relevantteina selityksen kohteena olevain ilmiöiden syntymiselle. Myös nykyaikainen materiaallinen vuorovaikutus maailman kanssa voi olla mallin lähteenä, kuten käsityöstä syntyneet kokemukset (Müller 1884) tai ns. kokeellinen arkeologia. Relevanttisuudelle ei ole mitään yleistä määritelmää. On selvä, että historiallinen jatkuvuus tunnettuun tilanteeseen, Stewardin (1942) ja Ascherin (1961) suora historiallinen lähestymistapa, tai samankaltaisten ympäristöjen samankaltainen hyödyntäminen (Ascherin uusi analogia) ovat esimerkkejä relevanteista tekijöistä.

Mallin kohde ja keskeismalli

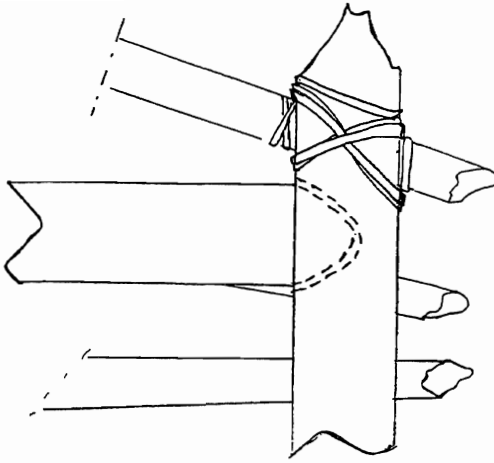
Mallin kohde on se todellisuuden tuntematon struktuuri, prosessi tai mekanismi, jonka ennallistus on teorianmuodostuksen tavoitteena. Tuon tuntemattoman entiteetin kuvausta nimitetään keskeismalliksi. Keskeismalli on riippuvainen sekä tutkijan saatavilla olevasta materi-

aalista, "datasta", että mallin lähteestä, joka sekin on toki empiirinen. Keskeismallilla on keskeinen rooli ilmiöjoukkojen selittämisessä. Mallin kohde on jotain, joka on voinut tuottaa kiinnostuksen kohteena olevat ilmiöt. Keskeismalli kuvaa struktuuria, mekanismeja tai prosessia, jonka saatavissa olevan tiedon perusteella voidaan katsoa todennäköisimmin tuottaneen ilmiöt. Keskeismalli perustuu tiettyyn lähteeseen tai lähteisiin, aineistoon, joka on havaittavissa tai josta on riittävä kuva, kuvaus tai selonteko saatavilla.

Keskeismalli on teoreettinen siinä mielessä, että me emme ole havainneet juuri sen kuvaaman struktuurin tms. tuottaneen ilmiöt. Keskeismalli voi saada monenlaisia ilmiäsuja, sententiaalisia deskriptiota, ikonisia kuvia tai yrityksiä reaalirepresentaatioon. Kivikauden kylässä viimeainittu on saatu aikaan tukkien, seipäiden ja tuohen avulla. Keskeismallin lähteenä eivät ole aktuaalit esihistorialliset löydöt. Mikäli tietty esihistoriallisen todellisuuden osa on suoraan havaintomme tavoitettavissa, me emme tarvitse mallinmuodostusta. Jos suosta löydettäisiin täysin säilynyt kampakeraamisen ajan asumus, meillä olisi suoraan saatavissa tieto ainakin yhdestä tuon ajan asumustyyppistä.

On painotettava, että näiden arviointien perusteella saatava keskeismalli on aina epävarma. Esihistoriallinen ilmiö, joka on otettu huomion keskipisteeseen on syntynyt määrättyjen toimintojen, mekanismeiden tai prosessien tuloksena. Se ei siis ole tilastollinen metafyyssisessä dimensiossa, vaan episteemisessä. Mallin muodostuksella luomme kuvan, joka on saatavilla olevan tiedon valossa uskottava. Positivistien vaatimus varmuudesta on saavutettavissa edes sen hinnalla, että tiede rajoittuu Linneläiseksi taksonomioiden laadinnaksi. Myös havainto voi olla erheellinen.

Mallien valinnassa on olennaista uskottavuuden koetteleminen. Uskottavuuden koettelu edellyttää polttopisteeseen valittujen ilmiöiden käsitteellistä ja metristä haltuunottoa ja mahdollisesti tilastollista riippuvuussuhteiden arviointia. Mahdollisien mallin lähteiden uskottavuutta koetellaan tarkastelemalla niiden

Kuva 2. Kaavakuva liitosten rakenteesta.

mahdollisuuksia tuottaa kyseinen ilmiökaava (pattern). Alkutilanteessa on oltava mahdollisimman runsas joukko mallin lähteitä. Osa näistä voidaan karsia epäuskottavina vertailemalla niitä toisiinsa, osa voidaan karsia tarkastelemalla niiden kohteiden mahdollisuuksia huomion kohteeksi valitun ilmiön tuottamiseen. "Uusi arkeologia" eroaa ehkä eniten "vanhasta" siinä, että "uudessa arkeologiassa" malli lähteen tuotiin eksplisiittisesti esille. Tässä suhteessa "uusi arkeologia" noudattaa realismin periaatteita.

"Vanhan arkeologian" empirismin mukaan havaitsematonta koskevat propositiot syntyvät empiirisestä lähdeaineiston tarkastelusta, arkeologiassa siis löydöistä. Havaitsematonta koskevat propositiot empirismi kieltää epätieteellisinä tai yrittää muuttaa loogiseksi totuudeksi (kuten esim. Smith 1955) tai jättää ongelman huomioimatta. Koska löytöaineiston katsottiin empirismissä olevan uuden tiedon ainoa lähde, pidettiin lähdeaineistolle "ulkoisten" tekijöiden tuomista mukaan perusteluihin suoranaisena virheenä. "Lähdeaineisto" ei kuitenkaan kerro enempää, kuin mitä siitä on suoraan havaittavissa.

Tosiasiassa niissä suhteellisen harvoissa tapauksissa, kun tulkintaan ryhdyttiin, sovellettiin arkikokemuksen mukaisia periaatteita.

Vieraitten kulttuurien sosiaalisen toiminnan suhteen tämä tapa yleisti meidän arvomaailmamme esihistorialliseen todellisuuteen, kuten esim. "kaupan" pitäminen universaalina muutoksen selittävänä tekijänä. Tähän niin sanotun yleistiedon hyödyntämiseen liittyi myös yleistiedoksi muuttuneiden vanhentuneiden sosiaalitieteellisten teorioiden hyödyntäminen. Esimerkiksi "patriarkaalisen yhteiskunnan" käsite oli viime vuosisadalla ajankohtainen yhteiskuntatieteellinen termi (esim. Koskinen 1879), ei enää 1980-luvulla, jolloin sitä on sovellettu Suomen arkeologiassa.

Selitettävät ilmiöt

Mallin kohde on maassa säilyneet kampa-keraamiselle kaudelle ajoitetut asumusten pohjakuopanteet, tai ainakin sellaisiksi tulkitut. Näitä koskevia tietoja ovat julkaisseet ainakin C. F. Meinander (1976), Mirja Miettinen (1982), Markus Hiekkänen (1984), Heikki Matiskainen ja Timo Jussila (1984) sekä Hannu Kotivuori (1993).

On kiistanalaista, onko näistä kuopanteista löytynyt paalunjälkiä. Meinander (1976) luokitteli Madenevan tyyppin kodanpohjista löytyneet hiilipitoista maata sisältävät läikät metsäpalossa palaneen männyn paalujuuren jäljiksi. Matiskainen ja Jussila (1984) ovat vakuuttavasti osoittaneet, että tuore mänty ei pala metsäpalossa. Avoimeksi jää kuitenkin kysymys palaako keloutunut puu niin, että siitä jäisi jälkiä.

Paalunjälkiä ei kuitenkaan voi tähänastisen julkaistun materiaalin avulla käyttää hyväksi ennallistuksissa. Pälvi (1916, 1918) vetosi Räisälän kodan ennallistuksessaan mm. paalunjälkien asemaan, jotka siis muodostavat olennaisen osan hänen mallinsa ilmiöitä. Hänen löytönsä tästä kodanpohjasta ovat kuitenkin nykytietämyksen mukaan miltei 2000 vuoden ajalta, eivät yhdestä asutusvaiheesta. Tämä vähentää hänen tulkintansa luotettavuutta. Matiskaisen ja Jussilan julkaisemassa Naarajärven kodanpohjassa taas paalunjäljet näyttävät jakautuvan satunnaisesti suhteessa kuo-

panteeseen. Heidän havaintonsa kohteet voivat tietysti olla paalunjälkiä. Kodanpohjaan tai -pohjiin on uusi rakennus voitu pystyttää lukuisia kertoja. Evijärven Isokankaan asuinpaikalta ei taas löytynyt paalunjäljiksi luokiteltavia löydöksiä. Asumusjäänteistä yllättävimpä ovat olleet Naarajärven ja Evijärven hyvin suurikokoiset, jopa 20 m läpimittaiset kuopanteet.

Mallin lähde

Ennallistuksia laatiessani etsin tietoja lähinnä pyyntiä harjoittavien tai nomadisten kielisukulaistemme rakennuksista. Pääasiallisen huomion kohteena olivat asumusten rakenne ja kattausaine. Ennen mallin lähteiden esittelyä on tarpeen tarkastella niiden relevanttisuutta sen tiedon perusteella, mitä meillä muutoin on kampakeraamisen ajan ihmisten toiminnasta.

Asunnon rakenne määräytyy sekä käytännön vaatimuksista että yhteisön halusta symboloida ja viestittää määrättyjä merkityksiä tietyillä materiaalisilla ratkaisulla. Historiallisella ajalla eläneitä alkuperäiskansoja tarkastelemalla voidaan todeta, että eräs tärkeimmistä käytännöllisistä asunnon rakenteeseen ja kokoon vaikuttavista tekijöistä on asumiskaa-va (settlement pattern). Vuotuiskiertoa harjoittavien yhteisöjen asumukset ovat yleensä ainakin osittain siirrettäviä. Paikoillaan pysyvät voivat rakentaa suurempia asumuksia, vaikka eivät välttämättä tee näin. Kivikautista elämää tulkittaessa on mielellään otettu malliksi tunturisaamelaiset, jotka muuttivat asuinpaikkaa lukuisia kertoja vuodessa. He eivät kuitenkaan elättäneet itseään pyynnillä, vaan olivat paimentolaisia. Relevantimpia, maantieteellisesti lähellä sijaitsevia mallin lähteitä ovat mm. Kemmin lappalaiset, jotka hävisivät 1700-luvun kuluessa. Heillä oli kaksi asuinpaikkaa. Talvella suuri ryhmä asui ns. talvikylässä, kesäksi he hajaantuivat perhekunnittain kesäasuinpaikoille. (Tegengren 1952).

Relevanssisuhteen tarkastelun kannalta toinen oleellinen lähtökohta on Pohjois-Euroopan myöhäismesolitikumia koskeva tutkimus-

tulos, jonka mukaan meren ja suurempien vesistöjen äärellä on asuttu kiinteästi ympäri-vuotisesti, vain miehet ovat tehneet metsästysretkiä tiettyinä vuodenaikoina (Price 1991, Rowley-Conwy 1994). Tämä näyttää pätevän myös Suomen osalta. (Matiskainen 1989, 51). Vaikuttaa siltä, että tilanne on jatkunut samanaikaisena ainakin varhaiskampakeraamisen aikana. Asuinpaikat sijaitsivat pääosin suurten vesistöjen rannoilla. (Meinander 1984, kuva 3). Tyypillisen kampakeramiikan aikaan asutusta on enemmän sisävesistöjen äärellä. Kysymys siitä, merkitseekö tämä vuotuiskierron voimistumista, jää tässä avoimeksi. Eräät harvoista asiaa koskevista tutkimustuloksista viittaavat kuitenkin pysyvään asumiseen. Pirjo Jussilan (Jussila 1992) makrobotaanisten tutkimustulosten perusteella Pieksämäen Naarajärven asuinpaikka olisi ollut asuttuna ympäri-vuotisesti. Myös Ove Halén on tullut siihen tulokseen, että Lillbergetin kampakeraaminen asuinpaikka Norrlandissa on ollut ympäri-vuotisessa käytössä. (Halén 1994).

Pyynnillä itsensä elättäneet kielisukulaisemme harjoittivat vuotuiskiertoa. Pysyviä asuinpaikkoja on sensijaan ollut mm. Ainuilla Japanissa ja Luoteisrannikon intiaaneilla Pohjois-Amerikassa, joten täysin tuntematonta tämä ei nykyajan pyyntiyhteisöille ole ollut. (Watanabe 1968, Service 1979, 5).

Asumusten kattausaine on seikka, johon a priori tuntuu olevan mahdollista löytää vastaus etnografiasta. Seuraavassa ei ole esitetty tyhjentävää luetteloa historiallisessa ja etnografisessa kirjallisuudessa mainituista suomalais-ugrilaisten pyyntiä tai nomadisia elinkeinoja harjoittaneiden kansojen asumusten kattausmateriaaleista, vaan esitän poiminnan tuloksia. Kielisukulaisemme ovat käyttäneet kattausaineina kotarakennuksissaan mm. kangasta (Itkonen 1984, 178), puunkuorta (Schefferus 1979, 174), kuusen tai männyn havuja (Schefferus 1979, 174–175), kuusen kuorta (Sirelius 1907, 56) ja tuohta (Vuorela 1960, 277, Donner 1979, 69, Itkonen 1984, 178, Drake 1979, 94, Schefferus 1979, 174, Sirelius 1906, 75, Sirelius 1907, 56). Kuten edellisistä esimerkeistä ilmenee, ei kansatiede anna mi-

tään suoraa vastausta kysymykseen rakennusten kattausaineesta. Yleisen uskottavuuden perusteella listasta voidaan karsia mm. saamelaiden telttakangas, varsinkin kun 1500-luvun lähteessä heidän mainitaan käyttäneen eläinten nahkoja ja puun kuorta. Kuusen kuorta luukunottamatta kaikki mainitut aineet ovat olleet kampakeraamisella ajalla mahdollisia.

Ennallistuksiin valittiin koivun tuohi siksi, että sitä on ollut runsaasti saatavilla ja se on ollut yleinen kattausaine etnografisesti tunnetuissa tapauksissa. Hyvin lämpöä ja kosteutta eristävä kattaus saadaan asettamalla tuohen päälle turve. Yli 10 m läpimittaiset rakennukset vaatisivat tällöin kuitenkin epäkäytännöllisen tiheän paalutuksen pystyäkseen kantamaan pitkällisissä sateissa kastuneen turpeen painon. Toisaalta kampakeraamisella ajalla ilmasto on ollut leudompi, joten tuohi on saattanut olla myös talvikäytössä.

Meren rannikolla myös hylkeennahka on varteenotettava vaihtoehto kattausaineeksi. On luultavaa, että Pohjanlahden rantamien suurissa kylissä saatiin hyljettä niin runsaasti, että suurempienkin rakennusten kattaminen tällä aineella on ollut mahdollista, kuin mitä Ahvenanmaan maakuntamuseon kivikauden kylässä on esitetty. Porin Tuorsniemen 2 km pitkä hyljeverkko on ajoitettu kivikauden lopulle (Huurre 1991, 248–252). Sellaisten ylläpito edellyttää suuria yhteisöjä, jollaisia monilla rannikon asuinpaikoilla on voinut hyvinkin asua, vaikka vastaavan kokoisia verkkoja ei toistaiseksi kyseiseltä ajalta tunnetaakaan. Alueilla, joilla on harjoitettu suurilla pyyntikuoppajärjestelmillä peuran- tai hirvenpyyntiä, on myös näiden eläinten nahkoja voitu saada riittävästi suurienkin asumusten kattamiseen. Voidaan todeta, että mahdollisia mallin lähteitä on useita. Mallin soveltaminen on ehdollista senkin takia, että luultavimmin kampakeraamisella kaudella käytettiin monia eri materiaaleja.

Rakennuksen ulkoisen mallin lähteenä on toisaalta jurtta, toisaalta mallin voi sanoa syntyneen pelkästään käytännön vaatimuksista. Pistekota on rakenteena mahdoton yli 10 m läpimittaisissa rakennuksissa. Sen seinät pitää

“taittaa” korkeuden saamiseksi käytännössä mahdollisiin mittoihin. Jurttat ovat nimenomaan nomadien käytössä ja huopakatteisia. Niiden rakennetta en ole huomionut ennallistuksen laadinnassa, vaan se on syntynyt tavallaan muodon vaatimusten mukaan. Eräs tärkeä yksityiskohta, jonka suhteen löydöistä ei saada tietoa on tukipuiden liitokset. Niihin herätteen sain saamelaiden räkkäsuojan liitosten rakenteesta (Itkonen 1984, k. 70 ja 71), mutta käänsin pystypaalun ja vaakasuoran tukipuun kolouksen päinvastaiseksi. Kyseisen kaltainen liitos on mahdollista toteuttaa kivikirveellä ja kourutaltalla, joita löydöissämme on runsaasti.

Keskeismallin lähde rakenteen suhteen on täten vaikea nimetä, koska kyse on enemmänkin ollut pyrkimyksestä tuottaa yksinkertaisesti ja kivikaudella mahdollisella tekniikalla rakennus, joka on voinut jättää jäljelle ne jäänteet, jotka tunnemme ns. Madenevan tyyppin asunnonpohjina. Millään nykyaikaisella pyyntiyhteisöllä ei tiedetä olleen rakennusta, joka olisi rakenteeltaan identtinen Kivikauden kylän ennallistusten kanssa. Suurikokoiset rakennukset esim. luoteisrannikon intiaaneilla olivat suorakulmaisia. Se että mallin lähde ei ole identifioitavissa ei kuitenkaan ole todiste Harrén malliteoriaa vastaan, vaan kyse on hänen teoriansa mukaisesta paramorfisen mallinmuodostusprosessista. Malli on moninkertaisesti yhdistetty. Kokonaisuus muodostetaan monien eri lähteiden avulla.

Saarijärven museon kivikauden kylän taloennallistukset eivät todista, että kampakeraamisen ajan rakennukset todella olisivat olleet ennallistusten kaltaisia. Ne edustavat saatavilla olevan tiedon perusteella yhtä mahdollisuutta, joka on episteemisesti todennäköinen. Mikäli kohdetietomme muuttuu uusien kaivausten tai jo suoritettujen kaivausten julkaisun johdosta, voi myös ennallistukseni tulla kyseenalaiseksi. Myös mallin lähteessä, etnologisessa tietämyksessä tapahtuva muutos voi horjuttaa ennallistuksia, vaikka tämä on vähemmän todennäköistä. Mielenkiintoista on ollut havaita, että Vesa Joki-Tokolan suunnittelema ja toteuttama Kuralan kylämäen kivikautisen asumuksen ennallistus ja Ove Halé-

nin (Halén 1994) Norrbottenissa sijaitsevan Alträsketin mesoliittisen asunnon ennallistus ovat monissa suhteissa Saarijärven kivikauden kylän ennallistuksen kaltaisia, vaikka nämä kaikki on tutkittu ja suunniteltu toisistaan riippumatta.

Yhden väitteen ennallistukset kuitenkin kumoavat. Useat analogian käytön kriitikot (esim. Gould 1980, 36) ovat väittäneet, että etnografisten analogioiden käyttö rajoittaa tietomme menneisyydestä tietoomme nykypäivästä. He ovat tulkinneet analogiasuhteen identiteettisuhteeksi. Kivikauden kylän ennallistukset eivät ole kokonaisuksina analogisia minkään tunnetun pyyntiyhteisön rakennusten kanssa.

Kirjallisuutta

Ascher, Robert 1961. Analogy in Archaeological Interpretation. *Southwestern Journal of Anthropology*, vol. 17, 1961, 317–325.

Bhaskar, Roy 1978 (1. painos v. 1975). A Realist Theory of Science. The Harvester Press. Sussex.

Donner, Kai 1979. Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911–1913 ja 1914. Otava. Keuruu.

Drake, Sigrid 1979. (1. painos v. 1918). Västerbotenslapparna under förra hälften av 1800-talet. Umeå.

Gould, R. A. 1980. Living Archaeology. Cambridge University Press.

Halén, Ove 1994. Sedentariness during the Stone Age of Northern Sweden in the light of the Alträsketin site, C. 5000 BC., and the Comb Ware site Lillbergert, C. 3900 B.C. Source Critical Problems of Representativity in Archaeology. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4:o. No. 20*.

Harré, R. 1961. Theories and Things. A Brief Study in Prescriptive Metaphysics. *Newman History and Philosophy of Science Series 9*. Sheed and Ward. London and New York 1961.

Harré, Rom 1984. Great Scientific Experiments. Twenty Experiments that Changed our View of the World. Oxford University Press. Oxford 1984.

Harré, Rom 1986. Varieties of Realism. A Rationale for the Natural Sciences. Basil Blackwell, Oxford.

Hiekkänen, M. Otlitsitelnnye osbennosti postroek tipa madeneva. Otnosjastsihja k manennomy veku. *Novoe v apheologi CCCP i Finljandii*. Nauka. Ljeningrad. 1984.

Huurre, Matti 1991. Satakunnan kivikausi. *Satakunnan historia I, 1*. Rauma.

Itkonen, T.I. 1984 (1. p. 1948). Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Ensimmäinen osa. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo.

Jussila, Pirjo 1992. Pieksämäen kasvijäännetutkimuksia. *Sihtti 2. Savonlinnan maakuntamuseon julkaisuja*.

Koskinen, Yrjö 1879. Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa. Luento-jakso. Helsinki.

Kotivuori, Hannu 1993. Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa — vertailuja ja rakenteellisia tulintoja. Selviytyjät. Näyttely Pohjoisen ihmisen sitkeydestä. *Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7*.

Manninen, Ilmari 1929. Suomensukuiset kansat. Porvoo.

Matiskainen, Heikki 1989. Studies on the Chronology, Material Culture and Subsistence Economy of the Finnish Mesolithic, 10 000–6000 b.p. *Iskos 8*. Vammala.

Matiskainen, H. & Jussila, T. 1984. Naarajärven kampakeraaminen asumus. *Suomen museo 1984*.

Meinander, C. F. 1976. Hyddbotnar av Madenevatur. *Iskos 1*. Helsinki.

Meinander C. F. 1984. Kivikautemme väestöhistoriaa. Suomen väestön esihistorialliset juuret. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskap-Societen H. 131*. Helsinki.

Miettinen, Mirja 1982. Stenåldersboplatsen i Pedersöre. Österbotten. Botnisk kontakt I. *Skiffter från Örnköldsviks museum nr 1*.

Montelius, Oscar 1884. Den förhistoriska fornforskarens metod och material. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige, Del 8, Nr. 3, 1–28*.

Müller, Sophus 1884. Mindre Bidrag til den forhistoriske archæologis methode. *Aarbøger for Nordisk oldkyndighed og historie 1884*. Kjøbenhavn.

Muurimäki, Eero 1986. Transcendental Realism and Achaeology. An introductory survey. *Kontaktstencil nr. 28–29*.

Muurimäki, Eero 1993. What about the world behind texts. On reference. denotation and archaeology. *Prescott, Ch. & Solberg. B. toim. Nordic TAG. Report from the third Nordic TAG conference 1990*. Historisk museum,

- Universitet i Bergen.
- Price, T. Douglas. 1991. The Mesolithic of Northern Europe. *Annual Review of Anthropology* 1991, 20.
- Pälsi, Sakari 1918. Kaivaus Pitkäjärven kivikautisella asuinpaikalla Räisälässä v. 1915. *Suomen museo* 1918.
- Rowley-Conway, Peter 1994. Euroopan metsästäjä-keräilijät ja maanviljelijät 12 000–5000 vuotta sitten. *Burenhult, Göran (päätoim.). Kivikauden ihmiset. Ihmisen suku 2.* Werner Söderström Osakeyhtiö. Hongkong.
- Schefferus, Johannes 1979. (1. painos ilmestynyt vuonna 1674). Lapponia. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna.
- Sirelius, U. T. 1906. Über die primitive wohnungen der finnischen und ob-ugrischen völker. *Finnisch-ugrische forschungen. Sehester band.* Helsingfors.
- Sirelius U. T. 1907. Über die primitive wohnungen der finnischen und ob-ugrischen völker. *Finnisch-ugrische forschungen. Siebenter band.* Helsingfors.
- Smith, M. A. 1955. The Limitations of Inference in Archaeology. *The Archaeological News Letter.* London.
- Steward, Julian H. 1942. The Direct Historical Approach to Archaeology. *American Antiquity, Vol. VII, April 1942, No. 4.*
- Tegengren, Helmer 1952. En utdöd Lappkultur i Kemi Lappmark. *Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria.* Åbo Akademi. Åbo.
- Watanabe, Hitoshi 1968. Subsistence and Ecology of Northern Food Gatherers with Special Reference to the Ainu. *Lee, R. & DeVore, I. (toim.) Man the Hunter.* Aldine. Chicago.
- Vuorela, Toivo 1960. Suomensukuiset kansat.
- Wylie, M. A. 1982. An analogy by any other name is just as analogical: A commentary on the Gould - Watson dialogue. *Journal of Anthropological Archaeology 1.*
- Wylie, M. A. 1985. The Reaction against Analogy. *Advances in Archaeological Method and Theory, vol. 8, 1985.* Academic Press.

“MAATUMISRAUHA” KEMIAA JA EETTISIÄ ONGELMIA

Kirsti Paavola

Arkeologi on kuin nekrofaginen hyönteinen: molemmat käyttävät kuolleita ruumiita hyväkseen, elääkseen. Arkeologi alkaa kuitenkin ihmisruumiiseen törmättyään tiedollisella ja hypoteesien tasolla kasvattaa “lihaa luitten päälle”, alkaa tehdä löydöstä yksilöä ja yhteisön jäsentä. Työn aikana hän saattaa törmätä eettiseen ongelmaan, kysymykseen maatumisrauhasta, hautarauhan rikkomisesta.

Koska epäselvyys ei ole juridinen, se voidaan niin haluttaessa sivuuttaa helposti. Juridisessa mielessähän vainajaan kajoaminen ei ole ongelma, jos siihen on viranomaisten lupa. Esihistoriallisia hautoja koskeva lakiteksti on kaikille arkeologeille tuttu. Kristillisiä hautoja ja hautaamista koskeva lainsäädäntö sen sijaan on hajallaan eri yhteyksissä ja ainakin osalle teistä lienee vieraampi. Niistä on säädetty terveydenhoito- ja suojelulaissa ja -asetuksissa, rikoslaisissa (RL 24:4) ja vuonna 1994 voimaantulleessa Kirkkojärjestyksessä. Rikoslaki on tämän esitelmän kannalta kiintoisin. Siinä sanktioidaan hautarauhan rikkominen. Se määritellään rikokseksi, “joka lähinnä loukkaa sitä pieteetitunnetta, jota yhteiskunnassa tunnetaan vainajan ruumista ja hautaa kohtaan. Hautana on tällöin pidettävä jokaista kuolleen leposijaksi merkittyä paikkaa.” (LAKITIETO 1985:1827–1828) Rangaistava teko on luvattomasti ottaa haudasta ruumista tai sen osaa, hävittää, kätkeä, silpoa ja pidellä sitä ilkkivaltaisesti. Eettinen ongelma siis on, ovatko arkeologien tutkimukselliset intressit riittäviä luvan myöntämiselle.

Lähialueen arkeologit itse eivät ole pohti-

neet maatumisrauhan rikkomista laajasti ja analyttisesti; ainakaan itse en ole sellaiseen törmännyt muutamaa norjalaista suppeahkoa artikkelia lukuunottamatta (NÆSS & SELLEVOLD 1990, SOGNNES 1993). Suurimmalla osalla ammattikuntaa siihen ei yksinkertaisesti ole ollut tarvetta. Kuvaavaa on, että vuonna 1980 Lontoossa pidetyssä kuoleman arkeologiaa ja antropologiaa käsitelleessä kongressissa eettistä pohdintaa ei esiintynyt muutamaa ylimalkaista mainintaa lukuunottamatta ainakaan julkaistujen esitelmien perusteella (MORTALITY AND IMMORTALITY 1981).

En itsekään pohdi sitä tässä “laajasti ja analyttisesti”. Itse asiassa haluan vain tuoda keskusteluun asioita, jotka itseäni toisinaan askarruttavat oman tutkimukseni vuoksi, pohtia sitä, onko tuota lakitekstin mainitsemää pieteetitunnetta millään lailla huomioitava. Epävirallisten haastattelujen perusteella tässä asiassa suomalaisten arkeologien mielipideilmastossa puhaltavat kaikki mahdolliset tuulet, jotka yksilötasollakin voivat vaihdella kulloisenkin elämäntilanteen mukaan. Tavallaan nyt esille ottamani kysymykset ovat ajankohtaisia. Eri ammattialojen sisällä on viime aikoina virinnyt julkisuuteenkin pääsyyttä eettistä keskustelua, myös lääkärikunnan ulkopuolella; liekö tartuntaa talouselämästä.

Otan lähtökohdakseni ruotsalaisen **Ulla Hagbergin** väittämät Populär Arkeologin viime vuoden numerossa (HAGBERG 1994:2, 38); tuo julkaisuhan on juuri sellainen foorumi, jossa tämäntyyppisten asioiden esiinotta-

minen on luontevaa, jossa vastataan suurta yleisöä askarruttaviin ja kiinnostaviin kysymyksiin. Hagberg kirjoittaa, että konflikti syntyy yleisön ja arkeologien tieteellisten intressien välillä sitä herkemmin, mitä lähempänä omaa aikaamme kajottava ruumis on kuollut, tai jos tutkimuskohde edustaa alueen etnistä vähemmistöä tai niin sanottuja alkuperäiskansoja. Viimeksi mainittujen ollessa kysymyksessä puhkeavat puheet kulttuuri-imperialismista. Tutkimuksen välttäminen tai totaali uudelleenhautaaminen ovat nykyisen mielipideilmaston mukaisia. Alkuperäiskansojen vainajiin kajoamisen oikeutusta on pohdittu julkisessa keskustelussa meillä Suomessakin erityisesti keskittyen niin sanottuihin "Inarin saamelaiskalloihin".

Hagberg jättää mainitsematta yhden oleellisen tekijän: maatumisasteen. Aika, geneettiset sidokset, maatumisen kemia ja etiikka muodostavat vaikutussuhteiden verkoston. Lähdän käsittelemään aihetta ensisijaisesti ajan funktiona.

Suomessa esihistoriallisen materiaalin kanssa askaroineet arkeologit ovat kohdanneet pääosin pieniä katkelmia ihmisestä, harvoin hahmonsäilyttänyttä entiteettiä. Ihmisluufragmentit ovat löytö löytöjen joukossa. Niistä kirjoitetun sanan määrä ei ole missään suhteessa siihen intensiteettiin, millä vähäisistäkin esinefragmenteista puristetaan esiin monipuolista kulttuurihistoriaa. Selittävänä tekijänä tälle ehkä on pikemminkin tutkimusperinne kuin aineiston ja rahan niukkuus. Kysymysten aseteluun on vaikuttanut myös kompetenssi, fyysisen antropologian harrastamisen vähäisyys ja nuoruus. Vai onko rakenne- ja artefakti-orientoitunut tutkimustapa myös eettinen valinta? Useimmin ilmeisesti ei. Esihistoriallinen fyysinen ihminen jää toisemme kohdatessamme niin monella tasolla anonymiksi ja vieraaksi, pelkäksi orgaaniseksi jätteeksi, että eettinen tai emotionaalinen reaktio ei synny. Aika ei kuitenkaan yksin vaikuta, vaan myös maatumisaste.

Edellä mainittujen tekijöiden verkottuminen voimistuu, kun tutkimuskohteena ovat historiallisen ajan vainajat. Heidän genettiset juu-

rensa ovat useimmin tiedossa, samoin oma geneettinen suhteemme heihin. Erityisesti pienillä paikkakunnilla identifioimattomatkin kirkkoon, hautausmaalle ja tilapäishautoihin haudatut vainajat koetaan sukupolvien ketjun tärkeiksi osiksi, sukulaisiksi, esiäideiksi ja -isiksi, joita kunnioitetaan.

Tavallaan huvittavaa on, että kuolemantutkimuksessa kemia vaikuttaa eettiseen asennoitumiseen. Mutta todella näyttää siltä, että maatumisaste muokkaa myös tutkijan asenteita. Suomessa historiallisen ajan vainajien maatumisastehan on varsin laajakirjoinen yleensä esihistoriallisiin ruumiisiin verrattuna. Puhekielessä arvottaminen saattaa kuulua säilymisasteen mukaan varioivien pronomien "se" ja "hän" käytössä. Lakiteksti muuten puhuu ruumiista "se"-pronomia käyttäen. Äidinkielen tutkijalta puolestaan sain kehoituksen kutsua minkäläistä tahansa kuolluttakin ihmisruumista "häneksi".

Kristillisen kauden vainajien hautojen ja fyysisen olemuksen systemaattinen tutkiminen on Suomessa vasta aluillaan lukuunottamatta tuon kiintoisan kristillisten vaikutteiden tihkumisen ja uuden hautaustavan vähittäisen vakiintumisen aikaa. Senkin tutkimisessa pääpaino on toki ollut muussa kuin fyysisessä antropologiassa. Hautausmaahaudat ja kirkkohaudat ovat aikaisemmin olleet lähinnä kiinnostamattoman nuoria, tutkimuksen varsinaisista päämääristä, esimerkiksi kirkkojen rakennetutkimusta häiritsevää marginaaliaineistoa. Samoin on asia muuallakin. Englantilainen **Philip Rahtz** toteaa edellä mainitsemani kongressin julkaisussa, että aikaisemmin tutkimusta rajoitti haluttomuus häiritä niiden vainajien maatumista, joiden uskonnon ainakin nimellisesti myös tutkija jakoi. Hän jatkaa, että nykyisin kristillistä kuolemaa tutkitaan samoin kuin muidenkin uskontojen kuolleita ja hautauksia. (RAHTZ 1981:117) Kristillisen hautaamisen tutkimushistorian aikakausi-jako Suomessa kulkee mielestäni **Markus Hiekkasen** persoonassa. Hänen 1980-luvun kirkkotutkimuksissaan on ollut tendenssi kohti hautojen täsmällisempää dokumentointia. (HIEKKANEN 1988, HIEKKANEN 1993)

Tarkastelen seuraavaksi tuota sekä tutkitavan kauden aikalaisten että tutkijan ja suuren yleisön asenteisiin vaikuttavaa maatumisprosessia ja siihen liittyvää "maatumisrauhaa". Käytän kuva- ja asiamateriaalina itselleni tutuimpia kirkkohautoja.

Kristilliseen, ehkä jo esikristilliseenkin kansankieleen kuuluu sanapari "haudan lepo". Se ilmaisee edelleenkin elävän myytin. Maatumisrauhaan, siis haudan lepoon sisältyy luonnollinen hajoaminen, mutta rauhan häiritsijöinä on pidetty ja pidetään monia tekijöitä, joista vainajiaan haudanneet ovat olleet varsin tietoisia, mutta joille on tavallaan ummistettu silmät. Hautausmaahaudat ovat olleet kirkkohautoja levollisempia paikkoja ihmistoiminnan suhteen, mutta ne eivät ole välttyneet sikojen, koirien ja pieneläinten nälkäiseltä aktiivisuudelta.

Kirkkojen lattioiden alla hautarauhaa ovat rikkoneet sekä ihmistoiminta että haudan ylimääräiset pienet asukkaat. Olosuhteet lattian alla ovat luoneet tavallaan lisäongelman: kaikki vainajat eivät ole maatuneet "normaalissa" aikataulussa, tai ovat peräti konservoituneet osittain tai kokonaan.

Ihmisruumiin pehmytkudokset maatuvat normaalisti noin 10–15 vuodessa maahan kaivetussa haudassa. Koska maatuminen on kuitenkin monien sekä ruumiin sisäisten että ulkoisten tekijöiden summa, sen aikataulut vaihtelevat paljon. Mätänemisessä oleellisin tekijä on suoliston bakteerien toiminta. Se hajoittaa nopeimmin verekkäät elimet, sen sijaan esimerkiksi aivot mätänevät hitaammin. Kudosten muu bakteeripitoisuus on myös tärkeä tekijä. Esimerkiksi bakteeri-infektioon kuollut mätänee yleensä keskimääräistä nopeammin. Mätänemisnopeus korreloi useiden ympäristötekijöiden kanssa. Suomalaisissa kesälämpötiloissa hajoaminen on nopeaa, talvella hidasta. Maahan hautaaminen hidastaa mätänemistä, koska hapen vaikutus vähenee. Ilman ja maaperän kosteus vaikuttavat merkittäväällä tavalla, samoin maan happamuus. (LAIHO 1981:135–139) Hajoamisprosessi on kuitenkin sen verran monimutkainen yhtälö, että näennäisesti samankaltaiset olosuhteet voivat johtaa eri

tuloksiin, eikä esimerkiksi maatumisasteen perusteella siis voida tehdä relatiivista ajoitusta edes lähekkäisten hautojen suhteen ilman melkoista virhemarginaalia.

Mikäli kuivan ilman ventilaatio on hyvä ja ruumiin luontainen bakteerikanta pieni, kudokset voivat kuivua, vainaja muumioitua. Erityisen otollisia muumioitumiselle ovat sikiöt ja vastasyntyneet niukan bakteeristonsa vuoksi. (LAIHO 1981:137) Niinpä esimerkiksi täällä useiden pohjoispohjalaisten, muun muassa Kempeleen, Haukiputaan ja Keminmaan — toki muuallakin Suomessa — kirkkojen lattioiden alla, nimenomaan pohjahiekan päällä hyvässä tuuletuksessa on säilynyt jopa kasvonpiirteiltään tunnistettavia vauvaikäisiä 1700-luvun vainajia. Kuivuneet ruumiit ovat olleet erityisiä inhon, mielenkiinnon, suojelun tai metafyyssisten selitysten kohteita, kuten kuulu Rungius Kemissä (KALLINEN 1990) tai muutaman sukupolven takaisten hailuotolaisten ihmettelyn aihe, "muuham palsimeeratur rouvarraato" - "kirkon kuartin alla" (PÄÄKKÖNEN 1988:152). Kajoamista tällaiseen ei yleensä ole pidetty, eikä pidetä sopivana. Siis maatumisaste voi asettaa vainajat eriarvoiseen asemaan hautarauhan kannalta. Konservoitunutta on paha mennä häiritsemään, oli hän sitten vaikka Lenin.

Hyvin säilyneiden kuivuneiden ruumiiden lisäksi toisaalta taas sopivan kosteissa oloissa, esimerkiksi kirkkojen salvoshautojen pohjalla voi olla karbonaatinvihreän homeen alla ihoa kuten muutamissa Hailuodon kirkon vainajajäänteissä (PAAVOLA 1991:17–18). Rasvojen hajoamisessa on myös eroja. Ne hajoavat normaalisti glyseroliksi ja muiksi rasvahapoiksi, mutta erityisen kosteissa oloissa varsinkin lihavien ruumiiden rasva voi muuttua liitumaiseksi ruumisvahaksi. Sitä muodostuu, kun glyseroli on huuhtoutunut, rasvahapot ovat kiteytyneet ja on muodostunut muun muassa kalkkisuoloja ja kovettunutta steariinihappoa. (LAIHO 1981:138–139) Hailuodon kirkon kaivauksilla tavattiin useita vainajia, joiden aivojen rasvat olivat konservoituneet raejuustomaiseksi massaksi (HAUTADOKUMENTAATIO HK–87).

Maatuvat pehmytkudokset ovat houkutelleet hautoihin nekrofagisia eläimiä. Ruumiskärpästen elinolosuhteet ovat käyneet onnettomiksi, jos hauta on peitetty paksulla maakerroksella, mitä kirkkohautausaikana ei juuri kärpästen onneksi tehty. Kirkkokaivauksissa nämä eläimet ilmaisevat olemassaolostaan yleensä vain jälkeensä jättämällä koteloasteen tynnyrimäisillä kitiinikuorilla. Toukat ja madot eivät kaivaudu kovin syvälle, mutta silti erityisesti pienet valkeat sukkulamadot voivat elää vuosisataisten maatumisjäänteiden avulla. (ITÄMIES, haastattelu 16.3.1995.)

Ihmisen aiheuttamaa hautarauhaan kajoamista ovat pyrkinet patoamaan kirjalliset normit koko kristillisyyden ajan ja ohjaavat sitä siis edelleen. Useimmissa seurakunnissa noudatetaan 15 vuoden pakollista koskemattomuus aikaa pidempää "rauhotus aikoa", esimerkiksi täällä Oulussa koskemattomuus aika nostetaan 20:stä 25:een vuoteen (KALEVA 24.3.1995). Menneinä vuosisatoina kirkkohaudatkin ovat joutuneet kokemaan monenlaista epäkunnioittavaa kohtelua. Se on ollut sekä tahatonta häirintää esimerkiksi korjaustöiden yhteydessä että tietoista pieteetin unohtamista, kun rahan voimin on raivattu tilaa uudelle vainajalle. Keskiajan kirkollista elämää normittanut kanoninen laki ei puuttunut uudelleenhautaamisen aikarajoihin, mutta esimerkiksi muutamissa pohjoismaisissa maakuntalaeissa määrättiin sakkoja niitä hautoja rikko-neille, joissa vielä oli muun muassa ihoa ja hiuksia jäljellä. "Tiohärads lagen" määräsi vainajalle yhdeksän talven maatumisrauhan. (NILSSON 1989:171–177) Heillä oli siis asiasta suunnilleen nykyistä forensista lääketiedettä vastaavat empiriset tiedot!

Luterilaisuuden aikana kirkkojen korjaustyöt ovat hävittäneet kirkkohautoja siinä missä ahneet aikalaiset muiden perheiden hautoja. Ongelma oli ilmeisesti selvä, koska vuonna 1783 kuninkaallinen asetus puuttui luiden ja ruumiiden levittelemiseen rakennustöiden yhteydessä (EKMAN 1860:710). Reformaation jälkeisinä vuosisatoina vallitseva käytäntö oli, että vanhoja tai toisten omistamia hautoja ei välttämättä kohdeltu koskemattomuuteen pre-

destinoituina leposijoina. Hävittävän tavan voimaa kuvaa se, että oltiin jopa valmiita mak samaan "ikuisiksi ajoiksi" yltävästä koskemattomuudesta. (RISKA 1990:227) Omistajien vaihtuessa tai hautoja vuokrattaessa niitä tyhjennettiin maatumisen kannalta liian aikaisin (FORSMAN 1899:207). Kirkkohautojen viimeisellä vuosisadalla alkoivat tilaustausongelmat kirkkojen lattioiden alla olla sitä luokkaa, että vähät välitettiin muiden perheiden vainajien rauhasta. Makaaberit kuvaukset eivät ole harvinaisia eri asiakirjoissa. Epäkohtiin puututtiin sekä seurakunta kohtaisesti muun muassa haudankaivuun viranomaiskontrollilla (KUUSISTO 1929:77), että valtakunnallisesti kuninkaallisin määräyksin. Esimerkiksi vuonna 1751 kuninkaan kirjeessä edellytettiin, että ruumiiden oli saatava maata, ennen kuin arkuja saisi poistaa (WILSKMAN 1781:227).

Mahdollisesti joidenkin mielestä esitelmäni on kuvineen ollut hieman provokatorinen. Olen kuitenkin välttänyt maatumisprosessin ja ruumislöytöjen monien yksityiskohtien esille tuomista, vaikka niiden avulla olisi ehkä käynyt edellistä selvemmin ilmi se, että historiallisen ajan hautojen tutkiminen voi olla paitsi eettisesti ongelmallista, joillekin myös fyysisesti suorastaan vastenmielistä. Ihmisjääntesiin kajoaminen on useimmille arkeologeille kannanoton vaatava tehtävä, josta voinee olla mahdollisuus kieltäytyä jo opiskeluvaiheessa, ja joka jollekin toiselle puolestaan vain tarjoaa yhden tien tietoon menneisyydestä. Luulen, että monet kollegat pohtivat hauta-aineiston kanssa askaroidessaan, ovatko esihistorialliset esi-isämme kuitenkin vain varjoja menneisyydestä ja vasta kristillisen hautauksen saaneet niitä, joiden "hautarauhan häiritseminen" arvellaan, joihin samaistumme, olkoonpa oma maailmankatsomuksemme mikä tahansa. Tutkijaa voi askarruttaa, onko ihminen ihminen vielä silloinkin, kun on vain kemiallisten reaktioiden jääne maassa tai tumma hahmo hiekassa, vai pelkäsi tutkimuskohteeksi esineellistynyt löytö? Henkilökohtaista eettistä kannanottoa vaatii hautatutkijalta kysymys, onko arkeologilla oikeutta olla haudanryöstäjä. Kysymys on jollekin yhdentekevää, jollekin kiu-

sallinen, joku elää mielellään vastaamattomien kysymysten ja paradoksien maailmassa. Vastausta etsiessään voi havaita ongelman laajenevan käsittämään arkeologin ja arkeologian moraalia yleensä. "Ainoa oikea" vastaus ei kuitenkaan liene toivottava.

Lähdeluettelo

Lähteet

- EKMAN, F. 1860, Systematisk Samling af utdrag utur gällande författningar rörande ecclesiastik- och skole-staterne uti --. III. Presterskapets Åligganden. Åbo 1860.
- HAUTADOKUMENTAATIO HK-87. Arkeologian laboratorion arkisto. Oulun yliopisto.
- PAAVOLA, K. 1991, Hailuodon kirkon arkeologiset tutkimukset vuosina 1985-1987. Oulun yliopisto. Historian laitos. Arkeologia. Arkeologian tutkimusraportti 3. Toim. Jari Okkonen. Oulu 1991.
- WILSKMAN, S. 1782, Swea Rikes Ecclesiastique Werk, I Alphabetisk Ordning Sammandragit Utur Lag och Förordningar, Privilegier och Resolutioner, Samt Andra Handlingar; Förra Delen. Af Sven Wilskman. Örebro 1781.
- ologi. Årgång 12 NR 1 1994. Luleå.
- HIEKKANEN, M. 1988, Polvesta polveen täällä. Espoon kirkon esinikaivettua menneisyyttä. Lappeenranta 1988.
- HIEKKANEN, M. 1994, Rengon kirkon historia. - Rengon historia. Jyväskylä 1993.
- KALLINEN, M. 1990, Legendoja ja käsityksiä Rungiuksesta kansan suussa ja politiikan väliinäänä. - Jatuli XXI. Kemi 1990.
- KUUSISTO, P.A. 1929, Hautausmaista ja kirkkoon hautaamisesta Porin kaupungissa ja maaseurakunnassa 1700-1800-luvuilla. - Turun yliopilas. I. Vammala 1929.
- LAIHO, K. 1981, Kuolemanjälkeiset muutokset. - Oikeuslääketiede. Jyrki Raekallio, Antti Alha, Jorma Hirvonen, Matti Möttönen. Kolmas painos. Porvoo 1981.
- LAKITIETO 1985, Lakitieto 4. Toim. Lasse Nikkarinen. Toinen painos. Keuruu 1985.
- MORTALITY AND IMMORTALITY: the anthropology and archaeology of Death. Ed. by S.C. Humphreys and Helen King. Padstow 1981.
- NILSSON, B. 1989, De Sepulturis. Gravrätten i Corpus Iuris Canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. - Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier 44. Stockholm 1989.
- NÆSS, J-R. & SELLEVOLD, B.J. 1990, Graver fra historisk tid: Vitenskapelig kilde og forvaltningsproblem. Med spesiell vekt på "Kristne graver" fra middelalderen. - Collegium Medievale 3/5 1990.
- PÄÄKKÖNEN, M. 1988, Hailuodon murteesta. - Hailuodon keskiaika. Studia Historica Septentrionalia 15. Toim. Kyösti Julku, Reija Sotkangas. Jyväskylä 1988.
- RAHTZ, P. 1981, Artefacts of Christian Death. - Mortality and Immortality: the anthropology and archaeology of Death. Ed. by S.C. Humphreys and Helen King. Padstow 1981.
- RISKA, T. 1990, Kirkon sisustus, maalauskoristelu ja irtaimisto. - Lohjan kirkko. Rakennushistoria, maalaukset ja sisustus. Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen LVIII A. Hämeenlinna 1990.
- SOGNNES, K. 1993, (Arkeologien og døden). - SPOR - fortidsnytt fra Midt-Norge 1993:1.

Sanomalehdet

KALEVA 24.3.1995.

Haastattelut

Amanuessi dos. Juhani ITÄMIES. Eläintieteen laitos. Oulun yliopisto. 16.3.1995.

Tutkimuskirjallisuus

FORSMAN, J.R. 1899, Suomen kirkollisten olojen uudistus ison vihan jälkeen. Turku 1899.

HAGBERG, U. 1994, Hallå där... - Populär Arke-

OVATKO RELATIVISMI JA POSTPROSES- SUALISMI TULLEET SUOMALASEEN 1990-LUVUN ARKEOLOGIAAN?

Mika Lavento

Esittäessään alkutervehdyksen Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen organisoimilla Saimaa-päivillä helmikuussa 1995 professori Ari Siiriäinen ilmoitti, että kaikki hänen itse johtamansa projektin piirissä tehty tutkimus on muutta mutkitta liitettävissä nimikkeen prosessualismi alle. Sanoma piti vaivikkaisesti sisällyään myös ajatuksen, että suomalaiset arkeologit eivät ole kuluneiden kahdenkymmenen vuoden aikana edes huomanneet, kuinka arkeologia maailmalla on muuttunut ja kulkenut prosessualismista postprosessualismiin, käyden läpi sen kaikkine muotoineen, palatakseen aivan viime aikoina taas lähemmäksi prosessualistisia ajatuskulkujia.

Esitykseni päämääränä on selvittää, onko Ari Siiriäisen ensi kuulemalta kärjistetyltä kuulostavassa ajatuksessa perää. Tarkastelen otosta Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen opinnäytetöistä viiden vuoden jaksolta 1990–94 ja esitän yhden näkemyksen siitä, miten hyvin väite vastaa todellisuutta. Aluksi kuitenkin selvitän käsitystäni siitä, mitä postprosessualismi ja relativismi mielestäni ovat. Näin käy toivoakseni selväksi, mitä oikeastaan etsin.

1990-luvun teoreettisen ja käytännöllisen arkeologian kenttä on ilmeisesti kirjavampi kuin 1980-luvulla, ja aivan varmasti kirjavampi kuin 1970-luvulla. Suuntauksia on tunnetusti monia — mm. strukturalismi, semiotiikka, hermeutiikka, naisnäkökulma. 1970-luvun anglo-amerikkalaisen arkeologian teoreettista huippua edusti prosessualismi. Jonkinlaisena

yhteisenä nimikkeenä puolestaan niille suuntauksille, jotka tulivat keskusteluun ja käyttöön prosessualismin jälkeen lienee luontevaa käyttää sanaa postprosessualismi. Kaikki suuntaukset pyrkivät oikeaan tietoon, mutta sallivat eriaisteisesti tulkintojen moninaisuuden ja erilaiset näkökulmat.

Postprosessualismin myötä mahdollisten tulkintojen, viitekehysten ja metodienkin määrä on lisääntynyt. Samalla käsitys siitä, mikä on oikeaa arkeologiaa on entisestään hämärtynt. On kai vaarallista sanoa, että relativismi olisi postprosessualismin myötä lisääntynyt, vaikka monia merkkejä tästä onkin näkyvissä. Esimerkiksi monet uusista arkeologian suuntauksista eivät näe arkeologian päämääränä luonnontieteiden kautta mitattavissa olevien suureiden ja niistä johdettujen lainomaisten yleistysten etsimistä. Postprosessualistiset selitykset ovat sidoksissa tulkitsevan mielen ajalliseen ja paikalliseen — siis historialliseen olemukseen. Osa relativistisista suuntauksista korostaa ihmisen itsensä vaikutusta menneisyyden kontinueettiin ja diskontinueetin selittämisessä.

Radikaaleimmillaan relativistit ja osa postprosessualisteista näkevät menneisyyden nykyisyydessä vain metaforisena. Arkeologit lukevat menneisyyttä tekstinä, ja tuottavat meidän ajallemme uutta tekstiä, joka vastaa meidän tarpeitamme. Ne materiaaliset objektit, jotka meidän päivimme ovat säilyneet ovat teksti, jota ei missään tapauksessa ole tarkoitus aina tulkita vain yhdellä, oikealla tavalla. “To-

uus” syntyy jossakin ajassa ja paikassa joillekin tukijoille heidän kulloisistakin tavoitteistaan. Ajan erilaiset postprosessualistiset suuntauokset ovat pluralisoineet arkeologian tieteenä suuntauksiksi, jotka pyrkivät valottamaan menneisyyttä omista viitekehyksistään käsin. Ei ole ehkä mahdollista, ei ehkä syytäkään etsiä yhtä tietä. Relativismi, laajassa tieteenfilosofisessa merkityksessään viittaa kaikkeen sellaiseen ajatteluun, joka asettaa kyseenalaiseksi tutkimusobjektin muuttumattomuuden ja riippumattoman olemassaolon havaittajastaan. Myös tämä aspekti on kulkenut käsi kädessä monen postprosessualistisen suuntauksen kanssa.

Postprosessualismin ja relativismin välille ei voida kuitenkaan vetää yhtäläisyysmerkkiä, yhtä vähän kuin se voidaan tehdä prosessualismin ja realisminkaan välillä. On syytä korostaa, että postprosessualismi tavoittelee oikeaa tietoa menneisyydestä siinä missä prosessualismikin. Kun prosessualismi pyrki siihen erilaisten metodien avulla ja hypoteesien testattavuuden kautta, postprosessualismi pyrkii vastaavaan laaja-alaisemmin — keskustelun, arkkikokemuksen, näkökulmien, eritysten olosuhteiden ym. huomioonottamisen ja yhdistämisen kautta, käyttämällä sellaisia metodeja, joiden tuottama informaatio ei ole testattavissa luvuin ja suurein.

Kaikki tämä on sellaista, mikä on arkipäivää 1990-luvun arkeologisessa keskustelussa, mutta millä tavalla tällaiset ajatukset ovat siirtyneet suomalaiseen 1990-luvun arkeologiaan?

Olen valinnut pienen selvitykseni kohteeksi Helsingin yliopistossa ajanjaksona 1990-94 ilmestyneet lisensiaatintyöt ja pro gradu -työt. Vaikka otos on hyvin pieni, se kuitenkin edustaa monia piirteitä suomalaisessa arkeologiasa, joilla on myös jatkuvuutensa tulevaisuudessa. Opinnäytetyöt lienevät hyvä mittari siitä, mitä nuoret tutkijat ja sellaisiksi valmistuvat ajattelevat, mistä he ovat kiinnostuneita ja mikä on heidän tieteenäkemyksensä. Seuravassa muutamia huomioita, jotka perustuvat opinnäytteiden pikaiseen arviointiin.

Ajanjaksona 1990–1994 on Helsingin yli-

opiston arkeologian laitoksella hyväksytyt kaksi lisensiaatintyötä, 19 pro gradu -tutkielmaa sekä kaksi sivulaudaturtyötä. Kysyn siis aineistoltani, kuinka prosessualismi ja postprosessualismi siinä näkyy? Tai hieman toisella tavalla kysyttynä: kuinka opinnäytetoissa näkyy se uusi teoreettinen keskustelu tai edellä mainitut suuntauokset, jotka 1960-luvulta saakka ovat kuuluneet arkeologiaan?

Koska lisensiaatintöitä on vain kaksi, on paikallaan lukea ne samaan ryhmään pro gradu -töiden kanssa. Aihepiireittäin työt voi helposti jakaa niihin, joissa on käytetty kotimaista aineistoa ja niihin, joissa on käytetty aineistoa Suomen ulkopuolelta. Suomalaiset aiheet ovat ymmärrettävästi hallitsevina (20 kpl), muualta tehdyt taas vähemmistönä (3 kpl). Aikakausittain jaettuna hallitsevina ovat olleet kivikautta käsittelevät tutkimukset (11 kpl). Rautakauden aiheista on tehty 5 opinnäytettä. Loput on luettavissa joko luonnontieteellisen tai arkeologisen metodiikan kehittämisen tai tutkimushistorian alaan. Työt on edelleen jaettavissa aineistoperustaisiin (16) ja kirjallisuusperustaisiin (7 kpl). Tutkimusaiheiden perusteella voidaan tehdä seuraava jako:

Taulukko 1. Tutkimusaiheet aihepiireittäin.

Tutkimusaiheet	kpl
Pääasiassa asutusarkeologiaa tutkiva	1
Pääasiassa esineistöä tutkiva	5
Metodologinen	5
Tieteenhistoriaa tutkiva	2
Rakennusarkeologinen	1

Taulukko 2. Metodien käyttö.

Metodinen käyttö	kpl
Perinteinen metodologia	14
Luonnontieteelliset menetelmät	3
Nykyaikaiset arkeol. menetelmät	3
Kohteensisäinen analyysi	2
GIS	1

Vaikka metodien käyttö onkin sinänsä monipuolista, voidaan tutkimusaineistolle suurempaa väkivaltaa tekemättä erottaa heterogeeninen “perinteisen metodologian” ryhmä sekä eräitä muita ryhmiä (ks. taulukko 2).

Perinteisillä arkeologisilla menetelmillä tarkoitan perusmateriaalin keräystä ja siitä tehtyjen havaintojen tai yksilotteisten tilastojen tarkastelua. Nykyaikaisiin arkeologisiin menetelmiin olen sisällyttänyt Site catchment -analyysin, Symmetria-analyysin ja Strukturaali-analyysin.

Tilastolliset menetelmät ovat olleet tärkeällä sijalla, ja vain harvoissa töissä niitä ei ole lainkaan käytetty: Enemmässä määrin niitä on hyödynnetty kuudessa työssä. “Enemmällä” tässä tarkoitan esim. tilastollisten testien ja monimuuttujamenetelmien hyväksikäyttöä.

Teoreettisen ja metodologisen kirjallisuuden käyttö tai tarve käyttää sitä, kuvaa selvästi tämänkertaisen kysymyksenasetteluni ydintä. Teoreettiseen kirjallisuuteen olen tässä sisällyttänyt niin prosessualistisia, postprosessualistisia kuin luonnontieteellisiäkin tutkimuksia. Lähes puolessa opinnäytteistä niitä on lähdeaineiston perusteella käytetty. Kysymystä voidaan kuitenkin lähestyä vielä tarkemmin selvittämällä sitä, keitä teoreetikoita opinnäytteissä on siteerattu. Tätä kuvaa seuraava taulukko, jossa lähteet on jaettu prosessualistisiin ja postprosessualistisiin:

Taulukko 3. Prosessualististen ja postprosessualististen lähteiden käyttö. A) Opinnäytetöiden lukumäärä, joissa on käytetty ko. teoreetikoita; B) Ko. teoreetikon eri teosten tai artikkelien lukumäärä, joita opinnäytetöissä yhteensä käytetty

Prosessualistiset lähteet	A	B
Binford	3	7
Clark	2	2
Renfrew	6	8

Postprosessualistiset lähteet	A	B
Hodder	5	8
Shanks & Tilley	1	4

Itse aiheen käsittelyn perusteella jako on kaikkein vaikein tehdä. Postprosessualistiseksi työksi voidaan kuitenkin lukea vain yksi tutkielma, Tapio Suhosen tutkimus *Strukturaali-analyysi Luistarin ja Köyliönsaaren kalmistoista*. Lisäksi kahdessa muussa pro gradussa on piirteitä, joiden pääteema on metodologinen, mutta jotka kuitenkin joiltakin osin lähestyvät postprosessualistista tulkintatapaa. Muiden osalta postprosessualististen piirteiden löytäminen on vaikeampaa. Ne ovat luokiteltavissa joko pääpiirteiltään prosessualistisiksi tai ei varsinaisesti mihinkään selvästi hahmotettavissa olevan teoreettisen suuntautumisen piiriin kuuluviksi.

Kuten on jo useassa yhteydessä käynyt ilmi, erilaisten menetelmien käyttö opinnäytetöissä on ollut laaja-alaista. Laajoja aineistoja on analysoitu hyvin tuloksin. Monet töistä osoittavat perusteellista arkeologista tietämystä aineistoista, asuinpaikkojen ympäristöistä tai niiden spatiaalisista rakenteista. Yhteen asiaan ei voi kuitenkaan olla kiinnittämättä huomiota: työt on tehty käytännöllisen, lähinnä prosessualistisen tieteenkäsityksen pohjalta. Tämä näkyy ennen muuta kysymyksenasetteluissa. Sen sijaan ne kysymykset, joita postprosessualistit tai lukuisien edellä esitettyjen nykyaikaisen arkeologian suuntauksen kannattajat ovat esittäneet, ovat pääosin jääneet tekemättä ja käsittelemättä. Oleellista on lisäksi, että se teoreettinen viitekehys, josta käsin aineistoja on tutkittu on jäänyt usein joko määrittämättä tai se on ollut selkeän prosessualistinen. Tämä on yksi syy myös siihen, että arkeologiset suuntaukset saavat tarkastelussani muotonsa lähinnä juuri metodien tarkastelu myötä.

Opinnäytetöistä voidaan mielestäni erottaa neljä metodologista kenttää:

- perinteinen arkeologinen metodologia
- luonnontieteellinen metodologia
- prosessualistinen metodologia
- postprosessualistinen metodologia

Osa opinnäytetöiden tekijöistä pitäytyy perinteiseen lähestymistapaan varmaankin monista syistä: ensiksikin heidän tutkimuskysymyksensä eivät vaadi toisenlaista käsittelyä;

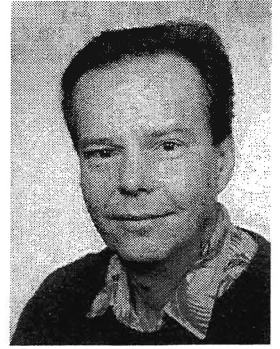
toisaalta uusien metodien käyttöönotto on vai- valloista ja aikaavievää eikä lopulta maksa vaivaa; opetuksessakin on varmaan suuria aukkoja. Luonnontieteellisen metodologian soveltaminen on seurausta yleensä henkilöiden opintojen suuntautumisesta esim. geologiaan, biotieteisiin tms. Tällöin niiden käyttö on luonnollinen valinta, ja saa siten perustelunsa. Prosessualistinen kenttä pitää sisällään kuitenkin monia uuden arkeologian aikana kehitettyjä sekä 1980-luvun kuluessa käyttöön otettuja menetelmiä. Tällaisia ovat mm. Kohteensaisäinen analyysi, Site catchment -analyysi ym. Postprosessualismi puolestaan viittaa tässä esityksessäni niihin uusiin arkeologian suuntauksiin, jotka opinnäytetöissä ovat toistaiseksi jääneet erityisen vähälle huomiolle. Varsinaista arkeologian teoriaa tai tieteenfilosofiaa ei opinnäytetöissä ole käsitelty lainkaan.

Tiivistelmänä voi esittää muutamia huomioita. Perinteisen arkeologisen tutkimuksen osuus opinnäytetöissä on suuri. Prosessualistinen metodologia ja ajattelutapa on niissä sel-

västi esillä. Tutkimuksissa on käytetty monia siihen liitettävissä olevia metodeja, mutta vaikeampaa on sanoa, mitkä toista on tehty tietoisena prosessualistisen näkemyksen perusteella. Usein jostakin yksittäisestä työstä onkin kovin vaikeaa sanoa, kuuluuko se prosessualismin vai perinteisen arkeologiaan piiriin. Postprosessualismia ei juuri ole mukana; se näkyy yhtä työtä lukuunottamatta pikemminkin häivähdyksinä muutamissa muissa tutkielmissa. Relativismi näin on siinä merkityksessä lisääntynyt, että yhä uusia lähestymistapoja on tullut mukaan tutkimuksiin. Sen sijaan 1990-luvun teoreettinen arkeologinen keskustelu ei ainkaan selvästi havaittavalla tavalla ole siirtynyt 1990-luvun opinnäytteisiin Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella. Ehkäpä professori Siiriäisen ajatus ei ollutkaan poleeminen ja kärjistetty vaan vastaakin hyvin todellisuutta. Ja jos pitää paikkansa, että teoreettinen keskustelu lähestyy jälleen prosessualistisia ajatuskulkuja olemme hyvissä asemissa, valmiina astumaan mukaan keskusteluun.

TAPIO SEGER 1947–1995

Jüri Kokkonen

Filosofian kandidaatti Tapio Seger kuoli Helsingissä kuluvan vuoden maaliskuun 17. päivänä 47 vuoden ikäisenä. Seger oli syntynyt ja kasvanut Helsingissä ja hän kirjoitti ylioppilaaksi Helsingin Toisesta Lyseosta 1967. Saman vuoden syksyllä hän kirjoittautui Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan, jossa hän opiskeli vuoteen 1972 saakka. Syksyllä 1972 hän aloitti arkeologian opinnot ja valmistui 1979 filosofian kandidaatiksi pääaineenaan Suomen ja Skandinavian arkeologia.

Arkeologian opintojensa aikana ja valmistumisensa jälkeen Tapio Seger toimi arkeologisissa kenttätöissä, viransijaisena sekä muissa tehtävissä mm. Helsingin yliopiston, Suomen Akatemian ja museoviraston palveluksessa. 1980-luvun lopulla Seger johti useaan otteeseen Vaasan kesäyliopiston arkeologisia kenttätöitä.

Segerin tieteelliset julkaisut sijoittuvat runsaan kymmenen vuoden pituiselle jaksolle 1970-luvun lopulta 1990-luvun alkuun. Näissä, usein loistavasti kirjoitetuissa artikkeleissaan hän käsitteli laajaa kirjoa erilaisia arkeologisia aiheita aina paikallishistoriasta asutusproblematiikkaan, pronssikauden yhteiskunnan rakenteista teorianmuodostuksen lainalaisuuksiin sekä varhaismetallikauden kysymyksistä kenttähavaintojen dokumentointiin ja radiohiiliajoitusten kalibrointiin. Yhteistä näille kaikille tutkimuksille ja pohdintoille oli ennakkoluuloton suuntautuminen arkeologian uusimpiin lähestymistapoihin.

Historiallisessa Aikakauskirjassa 1981 julkaistu artikkeli yleiseurooppalaisen paiseruttoepidemian mahdollisesta vaikutuksesta Pohjanmaan rautakautisen asutuksen kehitykseen herätti laajaa keskustelua niin arkeologien

kuin historian tutkijoiden parissa. Samoihin aikoihin Seger pohti myös Suomen läntisen pronssikauden yhteiskunnan muotoutumista prosessuaaliselta kannalta (*On the Structure and Emergence of Bronze Age Society in Coastal Finland. A Systems Approach*. Suomen Museo 1981). Nämä kirjoitukset osoittavat selvästi, kuinka Seger kykeni yhdistämään tuttuja faktoja usein yllättävällä tavalla. Vaikka lukija olisikin eri mieltä tuloksista ja todisteluista, lähestymistavan luovuutta voi vain ihailla.

Seger julkaisi myös useita artikkeleja varhaismetallikautisista aiheista. Hänen viimeisiä julkaisujaan oli vanhimpia radiohiiliajoituksia koskeva artikkeli (FM 1991), jossa ensimmäisen kerran pohdittiin laajemmin kalibroittujen ajoitusten vaikutusta Suomen mesoliittisen kivikauden kronologiaan.

Tapio Seger oli moniottelija: ajattelija, taitava kenttäräkeologi, valokuvaaja, tietokoneiden varhainen asiantuntija ja jopa arvostettu muusikko. Nuoruusvuosinaan hän soitti bassoa mm. Karma-yhtyeessä ja esiintyi Suomeen asettuneen amerikkalaisen bluestaiteilijan Eddie Boydin kanssa.

Tapio Seger oli keskeinen hahmo siinä joukossa, joka opiskeli Helsingin yliopistossa arkeologiaa 1970-luvulla C.F. Meinanderin oppilaina ja joka jatkoi yhteistyötään usean vuoden ajan erilaisissa arkeologisissa kenttätöissä ja muissa hankkeissa. Hän oli siitä joukosta ehkä älykkäin ja lahjakkain ja hänen kanssaan käydyt keskustelut arkeologiasta, matematiikasta, bluesista ja kaikesta muusta maan ja taivaan väliltä avasivat ovia, muovasivat ajatuksia ja ennen kaikkea rikastuttivat itse kunkin elämää.

DIES MEDIAEVALES 1996

OULUSSA

Hyvä keskiajan ystävä!

On kulunut vuosi edellisestä keskiajan tutkijoiden tapaamisesta, joten on aika ryhtyä suunnittelemaan seuraavia Dies mediaevales -päiviä. Tampereen, Turun ja Helsingin jälkeen kokoontaan tällä kertaa Oulussa.

Aiempien Dies mediaevales -päivien tapaan ohjelmassa on useita puolen tunnin esitelmiä ja keskustelua. Tämänkertaiseksi teemaksi on valittu "Suomi ja Eurooppa keskiajalla". Aihe on tarpeeksi väljä, jotta Helsingin tapaan mahdollisimman laajasti kaikki keskiajan tutkijat voisivat kokoontua yhteen. Ohjelman kokoaminen on vasta aluillaan, joten sitä ei vielä voida liittää tähän mukaan. Otamme mielellämme vastaan ehdotuksia mahdollisiksi esitelmöitsijöiksi. Jatko-opiskelijoiden aiheet voivat luonnollisesti olla teeman ulkopuoleltakin.

Dies mediaevales pidetään toukokuussa (10. ja 11.5.1996), jolloin Oulussakin on jo kevät. Keskiajan tutkijoita varten on varattu POHTO (Pohjois-Suomen teollisuusopisto), jossa ovat viihtyisät ja toimivat kongressitilat meren rannalla majoituksineen, luentosaleineen ja ruokaloineen. Opiston vieressä on kylpylähotelli Eden, jossa on mahdollisuus illanviettoon ja illalliseen. Majoitus kahden hengen huoneissa aamiaisineen, aterioineen ja iltapäiväkahveineen on noin 400–450 mk hengeltä. Illallinen Edenissä (n. 150 mk) ei sisälly tähän hintaan. Mitään osallistumismaksua ei ole. Yritämme saada Oulun yliopistolta ja Suomen Akatemialta rahoitusta *ainakin* jatko-opiskelijoiden majoitus- ja matkakorvauksia varten.

Ennakoilmoittautumiset juhannukseen mennessä esim. sähköpostitse (e-mail: rrs@cc oulu.fi).

Tiedusteluihin vastaavat:

Jouko Vahtola, puh. 981-511 547

Reija Satokangas, puh. 981-553 3307

LIETUVOS DRAUGIJA ARCHEOLOGIJOS

On the 3rd of February, 1995, in Vilnius, in a general meeting there was renewed an activity of an Association of Archaeology of Lithuania. A soviet of 9 members has been elected. Dr. Albinas Kuncevičius became a new chairman of the Association.

Archaeologist from Lithuania have an idea to renew relations with archaeologists from other countries. We have a pleasure to inform you about four prospective conferences:

1. The 13th–14th of April, 1995, in Kaunas, “Archaeology of the Middle Lithuania. Ethnocultural relations”. (Audrius Astrauskas, Vilnius University, Department of Archaeology, Universiteto str. 3, Vilnius, tel. 611 313).
2. At the mid or the second half of September, 1995, in Kretuona (Švenčionits district, Reškutenai village), “Archaeological excavations in Lithuanian microcenters. (Problems and prospectives).; Evolution of the barrows in Lithuania”. (dr. Algirdas Girininkas, Scientific Center of Cultural Heritage, Pilies str. 16, Vilnius, tel. 622 685).
3. The 6th–8th of October, 1995, in Marijampole “Archaeological and anthropological researches in Sūduva”. (dr. Algimantas Merkevičius, Vilnius University, Department of Archaeology, Universiteto str. 3, Vilnius, tel. 611 313).
4. At the end of mid-October, in Vilnius, Institute of Lithuanian history has a plan to organize a conference about self-dependence of Lithuania as well as the problems of the Lithuanian State. In order to gain more information please apply to dr. Vytautas Kazakevičius, Institute of Lithuanian History, T. Kosciuškos str. 30, Vilnius, tel. 625 630.

We look forward to hearing from you and invite you to participate in the conferences.

Sincerely,

dr. Albinas Kuncevičius

Vilnius 232600
Kosciuškos 30
tel. 625 630

IRELAND AND SCANDINAVIA IN THE EARLY VIKING AGE

This international Conference is to be held in Dublin, 19th–21st October, 1995 to mark the 1200th anniversary of the first annalistic reference to the presence of Vikings in Ireland. The conference will examine selected aspects of the relationship between Scandinavia and the West, particularly Ireland, between c. 800 – c. 1000 A.D.

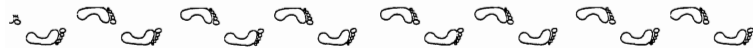
The conference is aimed at all those who are working with/interested in the Early Viking Period and the cultural exchange between Scandinavia and the British Isles and Ireland in that period. There will be an interdisciplinary approach providing documentary, archaeological, art historical and literary evidence for Viking presence in the West. The proceedings of the conference will appear in published form.

The conference is being organized by the National Museum of Ireland, Dublin and University College, Cork. It is sponsored by the Nordic Cultural Fund through the Nordic embassies in Ireland.

For preliminary booking and further conference details, please return the enclosed application form to:

Conference Secretary
Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age,
Dept. of Archaeology
University College, Cork
Ireland

The Centre for Viking and Medieval Studies, University of Oslo, on behalf of the Organising Committee in Scandinavia.

Suomen arkeologinen seura ry järjestää

VALTAKUNNALLISEN TAPAAMISEN HARRASTAJA-ARKEOLOGEILLE

Tilaisuus pidetään lauantaina 30.9.1995 alkaen klo 11 Kansallismuseon luentosalissa. Käynti pääsisäänkäynnistä.

Tapaamisessa käsitellään

**ammattilaisten ja harrastajien välistä yhteistyötä ja sen kehittämistä
kaivauksissa, muinaisjäännösten hoidossa, opetus-, näyttely- ja
julkaisutoiminnassa.**

Suomen arkeologinen seura toivoo, että tilaisuuden alussa harrastaja-arkeologien yhdistykset esittelevät toimintaansa 10 minuutin ajan.

Tapaamiseen on vapaa pääsy ja siihen ovat tervetulleita niin yksittäiset harrastajat kuin harrastaja-arkeologisten yhdistysten edustajatkin. Kahvitarjoilusta joudumme perimään 10 markkaa.

Tilaisuuden päätteeksi tutkija Matti Huurre museovirastosta esittelee Kansallismuseon uuden esihistorian perusnäyttelyn.

Ilmoittautumiset (15.9.1995 mennessä) ja lisätietoja: Eero Muurimäki, Saarijärven museo, PL 13, 43101 SAARIJÄRVI; p. työ 944-429 1411 tai -422 873, fax 944-429 1447,
p. koti 941-616 881.

Kerro tilaisuudesta kaikille kiinnostuneille!

Tervetuloa!

Suomen arkeologinen seura ry.

FENNOSCANDIA ARCHAEOLOGICA

HINNASTO

	ovh.	jäsenhinta
FA I	24,-	18,-
FA II	30,-	22,50
FA III	40,-	34,-
FA IV	56,-	42,-
FA V	76,-	57,-
FA VI	68,-	51,-
FA VII	68,-	51,-
FA VIII	68,-	51,-
FA IX	80,-	60,-
FA X	80,-	60,-
FA XI	95,-	60,-

Seuran julkaisuja ei ole tarkoitettu myyntivarastoon mätänemään, vaan kulumaan käytössä!
Ei ole hinnoilla pilattu. Osta omasi pois!

Arkeologisen seuran julkaisuja myyvät

Tiedekirja Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki (puh: 90-635 117)

Jäsenhankinnat Helsingissä: Petri Halinen, museovirasto, PI 913, 00101 Helsinki

Turussa: Kristiina Korkeakoski-Väisänen, TY arkeologian osasto,
Henrikinkatu 2, 20500 Turku